

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Оксана МЕДВІДЬ, Руслана ПОПП, Тарас БАТЮК

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ XX – ПОЧАТОК XX СТ:

методичні поради до семінарських занять

Дрогобич – 2026

УДК

ББК

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка
(протокол від 2026 р. №)

Рецензенти:

Біла Світлана Ярославівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Гриценко Галина Зиновіївна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Ільницький Василь Іванович, доктор історичних наук, завідувач кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Навчальний посібник “Історія України XIX - початку XX ст: методичні поради до семінарських занять” написаний відповідно до програми навчальної дисципліни “Історія України XIX -початку XX ст ”, затвердженої науково-методичною радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (). У виданні вміщено теми й плани семінарських занять та методичні поради щодо їх підготовки. Подаються рекомендовані джерела інформації.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Семінарське заняття 1. Адміністративний устрій та політичне становище українських земель на початку XIX ст.....	5
Семінарське заняття 2. Суспільно-політичні процеси в першій половині XIX століття та початок українського національного відродження.....	8
Семінарське заняття 3. Особливості розвитку ринкових відносин у Наддніпрянській Україні в 60–90-х рр. XIX ст.....	13
Семінарське заняття 4. Соціально-економічний розвиток західноукраїнських земель у другій половині XIX століття.....	17
Семінарське заняття 5. Український національний рух Наддніпрянщині в 60–90-х рр. XIX ст.....	21
Семінарське заняття 6. Громадсько-політичне життя на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст.....	26
Семінарське заняття 7. Утворення Центральної Ради та її діяльність.....	30
Семінарське заняття 8. Українська Держава гетьмана П.Скоропадського...	34
Семінарське заняття 9. Проголошення ЗУНР. Її внутрішня і зовнішня політика.....	38
Семінарське заняття 10. Відродження УНР. Директорія.....	42

Передмова

Історія України XIX – початку XX ст. охоплює складні військово-політичні, соціально-економічні та етноконфесійні процеси, що відбувалися в цей період і зрештою спричинили відхід від традиційних аграрно-орієнтованих цінностей, заклавши підґрунтя формування модерної української нації. Події перших десятиліть XX ст. характеризувалися посиленням суспільної активності широких верств населення. У 1917–1920 рр. українці розгорнули національно-визвольну боротьбу за власну державність і незалежність. Водночас через низку внутрішніх і особливо зовнішніх чинників не вдалося втримати соборність та незалежність України.

Дисципліна «Історія України XIX – початку XX ст.» вивчається на третьому курсі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти і забезпечує студентів знаннями щодо політичних, економічних та етносоціальних умов, у яких формувалася модерна українська нація. Вона охоплює ключові події, процеси та явища історії України цього періоду, а також основні напрями суспільного, культурного й духовного життя українців.

Метою навчального курсу є формування у студентів умінь аналізувати історичні джерела та наукову літературу з історії України XIX – початку XX ст.; характеризувати процес становлення модерного українського суспільства з урахуванням адміністративно-територіальних, економічних, соціальних та культурно-інтелектуальних чинників; відтворювати хронологічну послідовність історичних подій у межах основних періодів розвитку; а також виявляти зміни в різних сферах суспільного життя, які стали підґрунтям формування сучасної української нації.

У посібнику подаються теми семінарських занять та методичні поради до них, рекомендована література.

Семінарське заняття 1. Адміністративний устрій та політичне становище українських земель на початку XIX ст.

1. Особливості адміністративно-територіального устрою українських земель у складі Російської імперії.
2. Колонізаторська політика російського уряду в Наддніпрянській Україні.
3. Українські землі у складі Австрійської імперії: адміністративно-територіальний поділ та колоніальна політика.

Рекомендована література

1. Гирич І. Б. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.) : монографія. Київ : Українські пропілеї, 2020. 452 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.
3. Енциклопедія історії України: Україна і українці в імперську добу : у 10 т. Київ : Наукова думка, 2019.
4. Історія державності та політичної культури України : навчальний посібник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Академвидав, 2018. 496 с.
5. Історія українського суспільства: нові дослідження і підходи / за ред. В. А. Смолія. Київ : НАН України, 2019. 530 с.
6. Касьянов Г. В. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, 2018. 420 с.
7. Нариси історії державотворення України / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 608 с.
8. Політичні трансформації українських земель у складі Російської та Австрійської імперій. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023. 388 с.
9. Проблеми історії України XIX – початку XX століття : зб. наук. праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016–2024.
10. Реєнт О. П., Смолій В. А. Україна в імперську добу: XIX – початок XX століття. Київ : Інститут історії України НАН України, 2021. 560 с.
11. Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Проект «Україна»: імперія і нація у XIX столітті. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 368 с.

12. Україна в системі імперських відносин XIX століття : колективна монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2022. 514 с.
13. Український історичний журнал. Спецвипуск: Українські землі у складі імперій. Київ, 2018. № 4.
14. Українські землі в модерну добу: політика, суспільство, культура. Харків : Фоліо, 2020. 512 с.
15. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. 4-те вид., переробл. Київ : Критика, 2017. 584 с.

Методичні поради

При розгляді першого питання вкажіть, які історичні обставини зумовили входження українських земель до складу Російської імперії та які українські території перебували під владою Росії на початку XIX ст. Охарактеризуйте, якими були основні принципи адміністративно-територіального устрою Російської імперії. Назвіть, які губернії були утворені на території Наддніпрянської України та що являла собою губернська система управління в українських землях. Розгляньте, які особливості мав адміністративний поділ Правобережна Україна, чим відрізнявся адміністративний устрій Лівобережна Україна від інших українських територій, яке місце займала Південна Україна в системі адміністративного поділу імперії. Охарактеризуйте, які функції виконували губернатори в системі імперського управління, як здійснювалося повітове управління на українських землях, якою була роль генерал-губернаторств у системі управління Російської імперії. Проаналізуйте, як адміністративні реформи впливали на становище українського населення, у чому проявлялася політика централізації на українських землях, яким був вплив адміністративно-територіального устрою на процес русифікації українських територій, як адміністративний поділ українських земель позначився на їх соціально-економічному та політичному розвитку.

У другому питанні слід розглянути колонізаторську політику російського імператора Олександра I щодо українських земель, визначити її основні риси та

наслідки, а також показати процес посилення русифікації населення. Передусім важливо звернути увагу на те, що політика царизму щодо України в цей період була спрямована на поступову інтеграцію українських територій у загальноімперський простір. У результаті відбувався процес русифікації українського населення, який полягав у витісненні української мови з офіційного вжитку та обмеженні розвитку національної культури. Вкажіть, що українська еліта ставилася до цієї політики неоднозначно. Частина дворянства та чиновництва поступово інтегрувалася в імперську систему, приймаючи її правила та кар'єрні можливості. Водночас виникала патріотично налаштована інтелігенція, яка прагнула зберегти національну ідентичність, мову та культурні традиції. Саме ця група започатковувала перші прояви українського культурного відродження, займалася збиранням фольклору, вивченням історії та захистом мовних і культурних особливостей українців. Окремо слід розглянути колонізаційну політику царизму на Півдні України, яка мала стратегічний характер і передбачала активне заселення малозаселених степових територій, розвиток сільського господарства, портів і торгівлі. Основними напрямками цієї політики були: переселення населення з центральних губерній Російської імперії, заснування нових міст і поселень, а також залучення іноземних колоністів.

Виклад третього питання варто розпочати з характеристики адміністративно-територіального устрою українських земель у складі Австрійської імперії – Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Вкажіть, що кожен із цих регіонів мав власну систему управління, однак усі вони були інтегровані в централізовану імперську адміністрацію Габсбургів: Східна Галичина входила до складу коронного краю Королівства Галичини і Лодомерії, Буковина мала статус окремого герцогства, а Закарпаття перебувало під владою угорської частини імперії. Особливістю цього поділу було те, що українське населення не становило політичної більшості й не мало автономного управління, перебуваючи під контролем інонаціональних адміністрацій. У Королівстві Галичини і Лодомерії державна влада зосереджувалася в руках

намісника (губернатора), якого призначав імператор. Йому підпорядковувалися повітові старости та місцеві адміністративні органи. У Північній Буковині аналогічні функції виконував крайовий президент, а на Закарпатті влада перебувала під контролем угорських жупанів і адміністрації Угорського королівства. Наголосіть, що колонізаторська політика австрійського абсолютизму проявлялася у поступовій культурній та мовній асиміляції українського населення. У різні періоди вона набувала форм онімечення, полонізації, румунізації та мадяризації залежно від конкретного регіону. Вкажіть, що західноукраїнські землі залишалися переважно аграрним, відсталим регіоном із домінуванням великого землеволодіння. Основна маса українського населення складалася із селян, які зазнавали значного економічного та соціального тиску. Панівні позиції в економіці, адміністрації та культурі займала інонаціональна еліта – польська, австрійська, угорська або румунська, що посилювало відчуження місцевого населення від влади. Соціальне гноблення проявлялося у високих податках, малоземеллі, залежності селян від поміщиків і низькому рівні життя. Це спричиняло масову бідність, еміграцію та соціальну напругу.

Семінарське заняття 2. Суспільно-політичні процеси в першій половині XIX століття та початок українського національного відродження.

1. Виникнення і діяльність перших таємних гуртків та організацій. Початок українського національного відродження.
2. Кирило-Мефодіївське братство, його програмні документи.
3. Зародження українського національного руху в Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатті. Діяльність «Руської трійці».
4. Активізація політичного етапу українського національного руху в період революції 1848–1849 рр. Створення Головної Руської Ради, її основні програмні положення та напрями діяльності.

Рекомендована література

1. Гирич І. Б. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.) : монографія. Київ : Українські пропілеї, 2020. 452 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.
3. Енциклопедія історії України: Україна і українці в імперську добу : у 10 т. Київ : Наукова думка, 2019.
4. Історія державності та політичної культури України : навчальний посібник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Академвидав, 2018. 496 с.
5. Історія українського суспільства: нові дослідження і підходи / за ред. В. А. Смолія. Київ : НАН України, 2019. 530 с.
6. Касьянов Г. В. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, 2018. 420 с.
7. Нариси історії державотворення України / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 608 с.
8. Політичні трансформації українських земель у складі Російської та Австрійської імперій. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023. 388 с.
9. Проблеми історії України XIX – початку XX століття : зб. наук. праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016–2024.
10. Реєнт О. П., Смолій В. А. Україна в імперську добу: XIX – початок XX століття. Київ : Інститут історії України НАН України, 2021. 560 с.
11. Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Проект «Україна»: імперія і нація у XIX столітті. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 368 с.
12. Україна в системі імперських відносин XIX століття : колективна монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2022. 514 с.
13. Український історичний журнал. Спецвипуск: Українські землі у складі імперій. Київ, 2018. № 4.
14. Українські землі в модерну добу: політика, суспільство, культура. Харків : Фоліо, 2020. 512 с.
15. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII

століття. 4-те вид., переробл. Київ : Критика, 2017. 584 с.

Методичні поради

При вивченні першого питання слід звернути увагу на вплив ідей Французької революції та європейського романтизму на формування національної свідомості. Проаналізуйте суспільно-політичні наслідки наполеонівських війн для українських земель. З'ясуйте роль українського дворянства та інтелігенції у формуванні національної ідеї. Вкажіть причини виникнення перших таємних товариств і гуртків на українських землях, їх характерні риси. Охарактеризуйте діяльність Малоросійського товариства та його програмні засади. Проаналізуйте роль масонських лож в активізації суспільно-політичного життя. Визначте особливості діяльності декабристських організацій на українських землях. Розкрийте зміст програмних документів декабристів щодо українського питання. Порівняйте політичні погляди різних таємних товариств щодо майбутнього українських земель. Зверніть увагу на діяльність Південного товариства декабристів на території України. Проаналізуйте вплив таємних організацій на поширення національно-визвольних ідей. Визначте місце культурного чинника у процесі українського національного відродження. Розкрийте роль історичної пам'яті та козацьких традицій у становленні національної свідомості, значення української мови та літератури для формування національної ідентичності.

В другому питанні доцільно розкрити передумови створення Кирило-Мефодіївського братства, визначити обставини виникнення братства, проаналізувати соціальний склад учасників організації. Охарактеризуйте основні цілі та завдання братства. Проаналізуйте внесок Пантелеймона Куліша, Василя Білозерського, Тараса Шевченка, Миколи Костомарова у діяльність організації. Проаналізуйте основні положення програмних документів «Книги буття українського народу» та «Статуту слов'янського братства святих Кирила і Мефодія». Під час опрацювання програмних відозв «Брати українці!» та «Братья великороссияне и поляки!» необхідно з'ясувати, яким чином Кирило-

Мефодіївське братство поєднувало українську національну ідею з концепцією слов'янської єдності. Слід показати, що братчики розглядали український народ як окрему історичну спільноту, яка має право на національне відродження та рівноправне місце серед інших слов'янських народів. Необхідно охарактеризувати основні принципи майбутньої слов'янської федерації, які були закладені у програмних документах братства. Особливу увагу слід звернути на ідеї рівності народів, свободи, братерства, справедливості, скасування кріпацтва та християнських моральних цінностей. Окрему увагу слід приділити практичній діяльності членів братства: їхній участі у поширенні освіти серед населення, пропаганді своїх поглядів у навчальних закладах Києва, зокрема в університетському середовищі, військових училищах та інших освітніх установах, а також їхній видавничій діяльності. Необхідно розкрити політику царського уряду щодо ліквідації братства та охарактеризувати репресії щодо його учасників, використовуючи документальні матеріали. Охарактеризуйте наслідки розгрому братства для українського національного руху та визначте історичне значення діяльності Кирило-Мефодіївського братства.

Під час розгляду третього питання необхідно акцентувати увагу на тому, що на початку XIX ст. на західноукраїнських землях, які перебували під владою Австрійської імперії, розпочався процес українського національного відродження. Доцільно з'ясувати причини активізації національно-визвольного руху в Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатті, проаналізувавши соціально-економічні, політичні та культурні чинники цього процесу. Особливу увагу слід приділити діяльності перших діячів українського національного відродження у Східній Галичині – Івану Могильницькому та Михайлу Левицькому, охарактеризувавши їхній внесок у розвиток освіти та просвітництва. Необхідно також проаналізувати роль представників національного просвітництва, зокрема Івана Лаврівського, Михайла Гринивецького, Василя Компановича, Олександра Духновича та інших у розвитку національної свідомості населення. Окремо потрібно з'ясувати

особливості зародження національного руху на Закарпатті та в Північній Буковині. Слід дати відповідь на питання, чому в 30–40-х рр. XIX ст. центр українського національного руху перемістився з Перемишля до Львова. Варто проаналізувати діяльність Руської Трійці та охарактеризувати внесок її діячів – Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. Розкрийте зміст та ідейне спрямування альманахів «Зоря», «Русалка Дністрова» та «Вінок русинам на обжинки», визначивши їхню історичну роль, особливо значення «Русалки Дністрової» для розвитку української літератури та національної самосвідомості. Доцільно також проаналізувати соціально-економічну та політичну програму «Руської трійці», відображену у праці Якова Головацького «Становище русинів у Галичині». Слід показати вплив діяльності гуртка на розвиток українського руху в Північній Буковині та Закарпатті, а також простежити його зв'язки з діячами Наддніпрянської України та представниками слов'янського світу.

Під час розгляду четвертого питання необхідно охарактеризувати початок революційних подій 1848 р. в Австрійській імперії та проаналізувати особливості їх перебігу на західноукраїнських землях. Доцільно звернути увагу на соціально-політичні передумови революції, а також показати її вплив на активізацію національного руху українців. Особливо слід висвітлити процес скасування панщини на території, Східної Галичини. Північної Буковини та Закарпаття і проаналізувати значення цієї реформи для селянського населення. Проаналізуйте діяльність Центральної Рада Народова як керівного органу польського національного руху в Галичині. Водночас слід охарактеризувати процес створення та діяльність Головної Руської Ради, визначити її програмні цілі та місце в розвитку українського національного руху. Окрему увагу варто приділити культурно-просвітницьким заходам українських діячів революційного періоду. Доцільно проаналізувати діяльність Собору руських учених, його рішення та значення для розвитку української науки і культури. Слід також висвітлити створення Галицько-руської матиці, першої української читальні у Коломиї, а також заснування Народного Дому як важливого

осередку українського громадського життя, що включав бібліотеку, музей, книгарню та народний клуб. Потрібно з'ясувати, які політичні та культурні поступки українському населенню були надані австрійським урядом у ході революційних подій. Необхідно проаналізувати діяльність українських представників в австрійському парламенті, їхні вимоги та боротьбу за передачу селянам землі без викупу. Варто також розглянути революційні виступи населення, зокрема збройні події у Львові та селянський рух на Буковині під керівництвом Лук'ян Кобилиця. На завершення необхідно розкрити обставини завершення революційних подій 1848–1849 рр. в Австрійській імперії, визначити подальшу долю Головної Руської Ради та проаналізувати наслідки революції для західноукраїнських земель. Особливу увагу слід звернути на те, що одним із найважливіших результатів революції стало піднесення національно-визвольної боротьби українців, посилення взаємозв'язків між населенням Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття, а також зміцнення їхніх зв'язків із Наддніпрянською Україною.

Семінарське заняття 3. Особливості розвитку ринкових відносин у Наддніпрянській Україні в 60–90-х рр. XIX ст.

1. Причини відміни кріпосного права. Маніфест і Положення 19 лютого 1861 р.
2. Розвиток ринкової економіки в аграрному секторі та процеси соціального розшарування селянства.
3. Промисловий розвиток України у другій половині XIX ст.: завершення індустріалізації та формування фабрично-заводської системи

Рекомендована література

1. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.
2. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А.

- Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]. НАН України. Інститут історії України. К.: Ніка-Центр, 2011. Т.1. 696 с.; Т. 2. 608 с.
3. Історія державності та політичної культури України : навчальний посібник / за ред. О. П. Реєнта. Київ : Академвидав, 2018. 496 с.
 4. Історія українського суспільства: нові дослідження і підходи / за ред. В. А. Смолія. Київ : НАН України, 2019. 530 с.
 5. Касьянов Г. В. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, 2018. 420 с.
 6. Нариси історії державотворення України / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 608 с.
 7. Політичні трансформації українських земель у складі Російської та Австрійської імперій. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023. 388 с.
 8. Проблеми історії України XIX – початку XX століття : зб. наук. праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016–2024.
 9. Реєнт О. П., Смолій В. А. Україна в імперську добу: XIX – початок XX століття. Київ : Інститут історії України НАН України, 2021. 560 с.
 10. Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Проект «Україна»: імперія і нація у XIX столітті. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 368 с.
 11. Україна в системі імперських відносин XIX століття : колективна монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2022. 514 с.
 12. Український історичний журнал. Спецвипуск: Українські землі у складі імперій. Київ, 2018. № 4.
 13. Українські землі в модерну добу: політика, суспільство, культура. Харків : Фоліо, 2020. 512 с.
 14. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. 4-те вид., переробл. Київ : Критика, 2017. 584 с.

Методичні поради

Під час опрацювання першого питання необхідно звернути увагу на те, що у 1861 р. в Російська імперія, зокрема й на українських землях, було

скасовано кріпосне право. Доцільно проаналізувати причини скасування кріпосного права, довівши, що селянська реформа була зумовлена глибокою кризою кріпосницької системи. Варто розглянути економічні, соціальні та політичні чинники, які сприяли її занепаду. Особливу увагу слід приділити розвитку промислового виробництва, розширенню внутрішньої та зовнішньої торгівлі, посиленню спеціалізації господарства, поширенню вільнонайманої праці, процесам майнового розшарування та обезземелення селянства. Необхідно показати, що зазначені процеси поступово руйнували традиційну систему кріпосницького господарства та створювали передумови для формування нових економічних відносин. Окремо слід звернути увагу на вплив Кримської війни, яка загострила кризу кріпосницької системи та виявила її неефективність. Під час опрацювання цього питання також необхідно проаналізувати зміст основних законодавчих актів селянської реформи 1861 р., зокрема Маніфесту та положень, що регламентували процес скасування кріпосного права. Доцільно визначити їхні основні положення та з'ясувати значення для подальшого розвитку суспільно-економічних відносин. Особливу увагу слід приділити характеристиці системи селянського самоврядування, створеної після реформи. Необхідно розкрити структуру та функції органів управління, визначити їхні повноваження й роль у регулюванні життя селянських громад. Варто детально проаналізувати механізм реалізації селянської реформи та простежити особливості її впровадження на практиці. Доцільно з'ясувати сутність поняття уставної грамоти, визначити її призначення та пояснити, між ким укладалися такі документи. Слід розкрити зміст поняття «відрізки» та пояснити їхню специфіку на території Лівобережної та Південної України. Доцільно з'ясувати причини того, чому масштаби відрізків у цих регіонах були одними з найбільших у межах імперії. Необхідно також визначити особливості проведення селянської реформи на території Правобережної України та проаналізувати чинники, які зумовили її регіональну специфіку.

Під час вивчення другого питання необхідно звернути увагу на те, що скасування кріпосного права в Російській імперії, зокрема на українських землях, стало ключовим чинником активізації розвитку ринкових відносин. Слід показати, що внаслідок цього розпочалася глибока трансформація економічної системи: поступово відходила в минуле патріархально-кріпосницька модель господарювання, натомість формувалися та утверджувалися капіталістичні відносини. Важливо наголосити, що процес становлення ринку в пореформений період відбувався суперечливо. Вкажіть, які залишки кріпосницьких порядків суттєво стримували розвиток капіталізму. Доцільно проаналізувати регіональні особливості розвитку сільського господарства в кінці 1890-х років XIX ст. та визначити, яка система господарювання переважала в різних губерніях України. Окрему увагу слід приділити характеристиці двох шляхів розвитку капіталізму в аграрному секторі – прусського та американського. Потрібно з'ясувати їхні відмінності та вказати, який шлях переважав на українських землях. У межах аналізу розвитку капіталізму в сільському господарстві необхідно розглянути такі процеси: поглиблення аграрної спеціалізації (розширення посівів зернових і технічних культур, розвиток садівництва та землеробства), зростання ролі тваринництва, посилення соціального розшарування селянства, поширення найманої праці, впровадження прогресивних методів господарювання, а також активне залучення поміщицьких і селянських господарств до товарно-грошових відносин. Особливу увагу слід приділити причинам концентрації найманої сільськогосподарської робочої сили на Півдні України, де швидко розвивалися товарні форми аграрного виробництва. Доцільно також розглянути функціонування основних ринків найманої праці в південних регіонах та процеси міграції українського селянства до Сибіру, Середньої Азії та Казахстану як важливий прояв соціально-економічних змін пореформеної доби.

В третьому питанні слід обґрунтувати тезу, що скасування кріпосного права створило сприятливі умови для швидкого розвитку промисловості в Україні. Необхідно показати, як звільнення робочої сили, формування ринку

праці та активізація товарно-грошових відносин стали важливими чинниками індустріального зростання. Доцільно проаналізувати як кількісні, так і якісні зміни в основних галузях промисловості – цукровій, горілчаній, тютюновій, борошномельній, вугільній, металургійній та машинобудівній. Важливо звернути увагу на зростання обсягів виробництва, появу великих підприємств фабрично-заводського типу та модернізацію технічної бази. Окремо слід висвітлити чинники, що зумовили прискорений промисловий розвиток Півдня України: наявність природних ресурсів (вугілля, руда), вигідне географічне положення, розвиток транспортної інфраструктури (залізниць і портів), а також приплив інвестицій, у тому числі іноземного капіталу. Необхідно довести, що в останній третині XIX століття на українських землях в основному завершився промисловий переворот. Важливо розкрити його сутність як перехід від мануфактурного та ремісничого виробництва до фабрично-заводської системи, заснованої на машинній техніці та найманій праці. У межах характеристики промислового розвитку 60–90-х років XIX ст. слід звернути увагу на такі риси: утвердження фабрично-заводського виробництва, перетворення Півдня України на головну вугільно-металургійну базу Російської імперії, нерівномірність індустріального розвитку регіонів, високий рівень концентрації виробництва, значний вплив іноземного капіталу, а також інтеграцію української економіки в загальноімперську систему як одного з провідних промислових районів.

Семінарське заняття 4. Соціально-економічний розвиток західноукраїнських земель у другій половині XIX століття.

1. Стан поміщицьких і селянських господарств після скасування панщини. Формування та розвиток ринкових відносин у сільському господарстві.
2. Особливості промислового розвитку та його характерні риси.
3. Розвиток залізничного будівництва. Внутрішня й зовнішня торгівля. Міста та динаміка чисельності їхнього населення.

Рекомендована література

1. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.
2. Економічна історія України: історико-економічне дослідження : у 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Ніка-Центр, 2019. Т. 1. 696 с.
3. Західноукраїнські землі в умовах модернізаційних процесів XIX – початку XX ст. : монографія / за ред. М. Литвина. Львів : Інститут українознавства НАН України, 2020. 488 с.
4. Історія українського суспільства: нові дослідження і підходи / за ред. В. А. Смолія. Київ : НАН України, 2019. 530 с.
5. Кугутяк М. М. Галичина: сторінки історії. Нариси суспільно-економічного розвитку. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. 420 с.
6. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія Галичини XIX – початку XX століття. Львів : Апріорі, 2016. 512 с.
7. Проблеми історії України XIX – початку XX століття : зб. наук. праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016–2024.
8. Реєнт О. П., Смолій В. А. Україна в імперську добу: XIX – початок XX століття. Київ : Інститут історії України НАН України, 2021. 560 с.
9. Соціально-економічні процеси на західноукраїнських землях у модерну добу : колективна монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 436 с.
10. Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Проєкт «Україна»: Галичина і український національний розвиток. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 352 с.
11. Україна в системі імперських відносин XIX століття : колективна монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2022. 514 с.

Методичні поради

Під час підготовки відповіді на перше питання необхідно показати, що у другій половині XIX століття західноукраїнські землі залишалися переважно аграрно-сировинною периферією Австро-Угорської імперії. Слід підкреслити, що переважна більшість населення була зайнята в сільському господарстві, яке становило основу економіки регіону та формувало основну частину доходів краю. Важливо звернути увагу на те, що ключовим етапом соціально-

економічних змін стало скасування панщини у 1848 році. Необхідно проаналізувати становище селянських господарств після цієї реформи, показати, як формально вільні селяни продовжували залишатися економічно залежними від поміщиків у нових умовах. Окремо слід охарактеризувати збереження великого поміщицького землеволодіння у другій половині XIX століття та його вплив на розвиток аграрних відносин. Доцільно навести конкретні факти, що ілюструють концентрацію значної частини земель у руках поміщиків, а також пояснити причини їхнього економічного зміцнення після скасування панщини. Важливо визначити чинники, які стримували розвиток ринкових відносин у сільському господарстві, та розкрити процес поступового утвердження ринкової економіки. Слід показати, як це проявлялося у функціонуванні як селянських, так і поміщицьких господарств. Необхідно проаналізувати процес відокремлення селян від засобів виробництва та формування ринку найманої праці, що став важливою ознакою соціально-економічних змін у селі. Також варто охарактеризувати специфіку розвитку західноукраїнського села, зокрема його соціальну структуру, рівень життя та господарські особливості. Окрему увагу слід приділити причинам масової еміграції селян до країн Північної та Південної Америки (Канада, США, Аргентина, Бразилія та ін.), пояснивши економічні та соціальні чинники цього явища.

Під час відповіді на друге питання необхідно показати, що австро-угорський уряд проводив політику свідомого стримування індустріального розвитку західноукраїнських земель. Важливо підкреслити, що така економічна стратегія відповідала інтересам імперії, яка розглядала цей регіон переважно як джерело сировини та ринок збуту готової продукції промислово розвинених центральних провінцій. Доцільно проаналізувати особливості перебігу промислового перевороту на території Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Слід звернути увагу, що цей процес відбувався повільніше, ніж у провідних регіонах Європи, і мав нерівномірний характер. Необхідно визначити його специфічні риси, зумовлені колоніальним становищем краю в

межах імперії Габсбургів. Важливо встановити, що домінуючою ознакою промислового розвитку західноукраїнських земель залишалася сировинна спрямованість економіки та слабка індустріальна база. Промисловість регіону значною мірою була пов'язана з первинною переробкою природних ресурсів і обслуговувала потреби зовнішніх ринків. Окрему увагу слід приділити аналізу найбільш розвинених галузей промисловості. До них належали насамперед нафтодобувна і нафтопереробна промисловість (Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн), лісова і деревообробна галузь, соляна промисловість, а також деякі напрямки легкої та харчової промисловості. Варто охарактеризувати умови їх розвитку, роль іноземного капіталу та залежність від зовнішніх ринків. Необхідно також розкрити особливості формування робітничого класу в Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатті. Слід показати, що процес пролетаризації населення відбувався повільно, значна частина робітників була сезонною, а сам робітничий клас формувався переважно з розореного селянства. Важливо підкреслити низький рівень оплати праці, важкі умови праці та соціальну незахищеність робітників як характерні риси цього процесу.

В третьому питанні необхідно наголосити, що розвиток залізничного будівництва на західноукраїнських землях визначався не лише економічними потребами, а й воєнно-стратегічними інтересами Австро-Угорської імперії. Важливо підкреслити, що залізнична мережа розглядалася як інструмент швидкого переміщення військ, зміцнення контролю над прикордонними територіями та інтеграції регіону в загальноімперську транспортну систему. Доцільно розкрити процес формування залізничної інфраструктури в Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатті. Слід звернути увагу на основні етапи будівництва залізниць, їхній напрям, економічне значення та роль у розвитку регіонів. Варто показати, що поступове розширення залізничної мережі сприяло активізації торгівлі, розвитку промисловості та посиленню міграційних процесів. Окремо необхідно довести, що такі міста, як Львів, Чернівці, Стрий, Ужгород і Броди, перетворилися на важливі залізничні вузли.

Доцільно пояснити їх стратегічне та економічне значення, зокрема як центрів транзиту товарів, адміністративних і торговельних осередків, а також як пунктів концентрації промислової та транспортної інфраструктури. Важливо також обґрунтувати чинники, що зумовили розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Слід показати, що цьому сприяли розширення залізничного сполучення, зростання товарного виробництва, інтеграція регіону в загальноімперський ринок та активізація прикордонної торгівлі. Необхідно охарактеризувати особливості торговельних процесів у західноукраїнських землях, зокрема їх сировинну спрямованість та залежність від промислово розвинених регіонів імперії. На завершення слід проаналізувати розвиток міст Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття, звернувши увагу на динаміку зростання міського населення, соціальну структуру міст, а також роль міських центрів у господарському та культурному житті регіону. Важливо підкреслити, що міста поступово ставали осередками промисловості, торгівлі та адміністративного управління, хоча загальний рівень урбанізації залишався відносно низьким.

Семінарське заняття 5. Український національний рух Наддніпрянщині в 60–90-х рр. XIX ст.

1. Посилення політики національного утиску. Валуєвський циркуляр та Емський указ.
2. Перші народницькі гуртки в містах України. «Ходіння в народ», «Чигиринська змова», «Царська грамота селянам».
3. «Хлопомани» та українофіли: зародження та становлення громадівського руху в українському суспільстві.

Рекомендована література

1. Гирич І. Б. Українська історична та суспільно-політична думка Наддніпрянщини національно-демократичного спрямування (середина XIX – початок XX ст.) : монографія. Київ, 2017. 486 с.

2. Гирич І. Б. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.) : монографія. Київ : Українські пропілеї, 2020. 452 с.
3. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.
4. Єсельчик С. Історія України. Становлення модерної нації. Київ : Laurus, 2020. 376 с.
5. Історія українського суспільства: нові дослідження і підходи / за ред. В. А. Смолія. Київ : НАН України, 2019. 530 с.
6. Касьянов Г. В. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laurus, 2018. 420 с.
7. Нариси історії українського національного руху XIX – початку XX століття / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 540 с.
8. Національне відродження та українська інтелігенція другої половини XIX ст. : зб. наук. праць / за ред. О. Реєнта. Київ : НАН України, 2019. 398 с.
9. Проблеми історії України XIX – початку XX століття : зб. наук. праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016–2024.
10. Реєнт О. П., Смолій В. А. Україна в імперську добу: XIX – початок XX століття. Київ : Інститут історії України НАН України, 2021. 560 с.
11. Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Проєкт «Україна»: творці модерної нації. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 364 с.
12. Український національний рух у XIX столітті: нові концепції та інтерпретації : колективна монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2022. 472 с.

Методичні поради

Під час підготовки відповіді на перше питання необхідно показати, що у 60–90-х роках XIX століття царський уряд значно посилив політику національного гноблення в Україні, спрямовану насамперед проти розвитку української мови, освіти та культури. Важливо розкрити причини такого курсу, зокрема побоювання імперської влади щодо зростання українського

національного руху та можливого посилення політичних вимог автономістського або самостійницького характеру. Доцільно проаналізувати репресивні заходи царизму щодо українського культурного життя, зокрема закриття недільних шкіл, обмеження діяльності періодичних видань, таких як журнал «Основа», а також загальне звуження можливостей для розвитку українського друкованого слова та освіти рідною мовою. Особливу увагу слід приділити Валуєвському циркуляру, визначивши його реакційний характер. Необхідно показати, що він фактично заперечував існування української мови як окремої літературної системи, забороняв більшість українських видань і суттєво обмежував використання української мови в публічному просторі. Варто також охарактеризувати наслідки цього документа для розвитку української культури та освіти. Важливо обґрунтувати причини посилення національних утисків із середини 70-х років XIX століття, пов'язуючи їх із активізацією українського руху, зростанням інтересу до народної культури та появою нових інтелектуальних осередків. У цьому контексті слід проаналізувати зміст Емського указу, який ще жорсткіше обмежив українське друковане слово, заборонив ввезення українських книг з-за кордону та використання української мови в театральних постановках і публічних виступах. Необхідно навести конкретні дії царизму щодо переслідування українофільських кіл, зокрема утиски української інтелігенції, обмеження діяльності культурних товариств та контроль за освітніми ініціативами. Окремо слід охарактеризувати позицію української інтелігенції, яка поєднувала легальні культурно-освітні форми діяльності з пошуком нових шляхів розвитку національного руху. Важливо також розкрити сутність культурницької концепції Пантелеймона Куліша, яка передбачала пріоритет культурного розвитку нації як основи її майбутнього політичного становлення.

В другому питанні слід звернути увагу на те, що у 60–90-х роках XIX століття в революційно-визвольному русі Російської імперії, зокрема на українських землях, відбулися суттєві якісні зміни. На політичну арену вийшло нове покоління революційно налаштованої інтелігенції – різночинці, які стали

соціальною основою народницького руху. Необхідно обґрунтувати причини виникнення народництва, пов'язані з кризою кріпосницької системи, розвитком капіталістичних відносин і загостренням соціальних суперечностей. Важливо охарактеризувати суспільно-політичні погляди народників, визначити, інтереси яких соціальних груп вони представляли, а також пояснити їхні уявлення про шляхи суспільного розвитку. Слід показати, що народники намагалися досягти своїх цілей через різні форми діяльності – пропагандистську, бунтарську та змовницьку. Доцільно проаналізувати ці напрями та їхні особливості. Необхідно підкреслити, що в межах народницького руху співіснували як радикальні, так і ліберальні течії. У 70-х – на початку 80-х років переважали радикальні настрої, тоді як у 80–90-х роках відбувся поступовий перехід до ліберальних позицій. Важливо дати узагальнену характеристику основних етапів розвитку народництва, зокрема: виникнення перших гуртків, «ходіння в народ», період осілої пропаганди, формування політичного напрямку та застосування тактики індивідуального терору, подальший розгром радикального крила та становлення ліберального народництва. Доцільно також визначити хронологічні межі кожного з цих етапів. Необхідно розглянути діяльність перших народницьких гуртків у Києві, Одесі та Херсоні. Слід охарактеризувати ідейні напрями, які вони представляли, та проаналізувати діяльність окремих осередків, зокрема гуртка братів Жебуньових, «Київської комуни» та бунтарських гуртків у Харкові й Чернігові. Окрему увагу потрібно приділити явищу «ходіння в народ», розкрити його сутність як форми масової пропагандистської діяльності інтелігенції серед селянства, а також пояснити причини використання «бродячої» пропаганди. Важливо показати наслідки цієї кампанії та долю її учасників. Необхідно також пояснити сутність «Чигиринської змови» і зміст так званої «Царської грамоти селянам».

В третьому питанні необхідно показати, що посилення національного гноблення з боку царизму в Україні у другій половині XIX ст. спричинило активізацію українського національного руху. Важливо підкреслити, що одним із його ранніх проявів став хлопоманівський рух, який виник у середовищі

польської та полонізованої молоді. Слід пояснити причини переходу частини польської інтелігенції на позиції українського народу, зокрема вплив соціальних умов, інтерес до народної культури та усвідомлення окремішності української ідентичності. Необхідно розкрити сутність «хлопоманства» як культурно-освітнього руху, спрямованого на зближення інтелігенції з селянством та вивчення життя українського народу. Доцільно охарактеризувати діяльність провідних представників хлопоманівського руху – В. Антоновича, Б. Познанського, Т. Рильського, А. Свидницького, П. Житецького, К. Михальчука та інших – акцентуючи увагу на їхній культурно-просвітницькій та науковій роботі. Окремо слід розглянути громадівський рух як наймасовішу форму українського національного руху цього періоду. Необхідно визначити поняття «громади», час їх виникнення та соціальний склад учасників. Важливо охарактеризувати діяльність Київської та інших громад, а також журнал «Основа» як важливий орган української інтелігенції. Слід показати основні напрями діяльності громадівців: організацію гуртків, створення недільних шкіл, розвиток науково-дослідної та видавничої роботи. Необхідно пояснити, якими шляхами вони прагнули досягти своїх цілей, а також чому царський уряд переслідував їхню діяльність. Важливо також висвітлити діяльність громадівців у таких інституціях, як Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, журнал «Киевская старина» та Історичне товариство Нестора-літописця. Слід висвітлити еволюцію громадівського руху наприкінці 70-х – на початку 80-х років XIX ст., коли в його середовищі виникають радикальніші угруповання, що отримали назву «молодих громад». Слід визначити їхні відмінності від «старих громад», зокрема у формах діяльності та ідейних засадах. Доцільно охарактеризувати радикальне крило громадівського руху, представлене М. Драгомановим, С. Подолинським та М. Павликом, звернувши увагу на їхні соціально-політичні погляди та концепцію громадівського соціалізму. Важливо обґрунтувати їхній пошук соціального ідеалу як спробу поєднати національне визволення з соціальними перетвореннями.

**Семінарське заняття 6. Громадсько-політичне життя на
західноукраїнських землях у другій половині XIX ст.**

1. Загальна характеристика суспільно-політичних течій: народовство та москвофільство.
2. Утворення Української радикальної партії, її основні програмні положення. Формування ідеї незалежної України.
3. Заснування Соціал-демократичної та Національно-демократичної партій, їхні політичні та ідеологічні орієнтири.

Рекомендована література

1. Галичина в політичному та культурному просторі Центрально-Східної Європи / за ред. М. Литвина. Львів : Інститут українознавства НАН України, 2019. 486 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.
3. Історія українського суспільства: нові дослідження і підходи / за ред. В. А. Смолія. Київ : НАН України, 2019. 530 с.
4. Кугутяк М. М. Галичина та український суспільно-політичний рух XIX століття. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. 418 с.
5. Литвин М. Р. Західноукраїнські землі: суспільно-політичні процеси модерної доби. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2020. 456 с.
6. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія Галичини XIX – початку XX століття : монографія. Львів : Апріорі, 2016. 512 с.
7. Нариси історії українського національного руху XIX – початку XX століття / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 540 с.
8. Політичні партії та національні рухи Західної України в модерну добу : зб. наук. праць. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023. 412 с.
9. Проблеми історії України XIX – початку XX століття : зб. наук. праць. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016–2024.

10. Реєнт О. П., Смолій В. А. Україна в імперську добу: XIX – початок XX століття. Київ : Інститут історії України НАН України, 2021. 560 с.
11. Український національний рух у XIX столітті: нові концепції та інтерпретації : колективна монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2022. 472 с.
12. Українські землі у складі Австро-Угорщини: політичний та культурний розвиток : колективна монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2021. 398 с.

Методичні поради

Під час підготовки відповіді на перше питання слід показати, що у другій половині XIX ст. на західноукраїнських землях у межах суспільно-політичного руху сформувалися дві провідні течії – москвофільство та народовство. Необхідно визначити хронологічні рамки виникнення москвофільства, а також пояснити історичні умови, що сприяли його появі, зокрема вплив соціально-економічної відсталості регіону та політичної ситуації в Австро-Угорській імперії. Важливо розкрити основні ідейні засади москвофільства, зокрема орієнтацію на російський культурний і політичний простір, а також обґрунтувати причини підтримки цієї течії з боку царського уряду, який використовував її як інструмент політичного впливу в регіоні. Доцільно простежити еволюцію москвофільства від мовно-літературного напрямку до політично організованого руху. Слід охарактеризувати провідних діячів, таких як Д. Зубрицький, В. Дідицький, М. Малиновський, Б. Добрянський, звернувши увагу на їхню роль у формуванні ідеологічних засад течії. Визначте соціальну базу москвофільського руху та проаналізуйте діяльність його культурно-просвітницьких інституцій і друкованих органів, зокрема Ставропігійського інституту, Галицько-Руської матиці, Народного дому, товариства імені Качковського, а також газет і журналів «Слово», «Галичина», «Страхопуд», «Лада», «Сімейна бібліотека» та інших. Окремо слід обґрунтувати причини та хронологічні межі виникнення народовства, визначити його ідейних засновників і соціальну базу. Доцільно розглянути діяльність учнівських

громад у Львові, Станіславі, Тернополі, Самборі, Бережанах і Перемишлі, а також охарактеризувати провідних діячів народовського руху – О. Барвінського, К. Романчука, І. Смаль-Стоцького. Необхідно проаналізувати діяльність друкованих органів, товариств «Просвіта», «Руська бесіда», Наукового товариства імені Шевченка та мережі читалень як важливих осередків національного життя. Висвітліть зміст угоди Романчука – Бадені. Покажіть процес радикалізації народовства у 70-х роках XIX століття, пов'язаний із діяльністю І. Франка, М. Павлика та О. Терлецького, а також проаналізувати вплив М. Драгоманова на формування їхніх світоглядних позицій.

При вивченні другого питання необхідно звернути увагу на посилення суспільно-політичної активності радикально налаштованих представників українського руху в Східній Галичині наприкінці XIX ст. Насамперед слід висвітлити репресивну політику австро-угорської влади щодо українських діячів радикального спрямування, зокрема Івана Франка, Остапа Терлецького та Михайла Павлика. Окрему увагу необхідно приділити діяльності Івана Франка в робітничих гуртках та формуванню його суспільно-політичного світогляду. Доцільно показати, як на його погляди вплинули ідеї європейського соціалізму, творчість Михайла Драгоманова, а також безпосереднє знайомство із соціальними проблемами українського суспільства. Необхідно розкрити роль І. Франка, М. Павлика, О. Терлецького та їхніх однодумців у створенні Української радикальної партії (УРП). Слід підкреслити, що її заснування стало важливою подією в історії українського політичного руху, оскільки УРП вважається першою українською політичною партією європейського типу. Доцільно обґрунтувати це твердження, звернувши увагу на наявність чіткої програми, організаційної структури, систематичної політичної діяльності та орієнтації на широкі верстви населення. Особливу увагу слід приділити аналізу програмних положень Української радикальної партії. Необхідно розмежувати її мінімальну та максимальну програми, визначити їх зміст та завдання. Окремо необхідно проаналізувати зміни до партійної програми 1895 року, коли до неї

було внесено положення про необхідність боротьби за політичну самостійність України. Важливо також розкрити ідейні засади УРП та пояснити, чому основою її програми став соціалізм, поєднаний із демократичними та національними принципами. Доцільно показати прагнення партії гармонійно поєднати соціальне визволення із національними інтересами українського народу. Необхідно висвітлити практичну діяльність Української радикальної партії: видання газет і журналів, організацію громадських читалень, проведення народних віч, участь у виборах до крайового сейму та інших представницьких органів. Варто показати, що партія активно працювала над політичною освітою населення та залученням широких мас до громадсько-політичного життя.

Під час підготовки відповіді на третє питання необхідно насамперед з'ясувати історичні передумови виникнення нових українських політичних партій наприкінці XIX століття – Української соціал-демократичної партії (УСДП) та Української національно-демократичної партії (УНДП). Слід показати, що їх поява була закономірним результатом розвитку українського національного руху, зростання політичної свідомості населення, посилення соціальних суперечностей та потреби переходу від культурно-просвітницької діяльності до організованої політичної боротьби. Важливо проаналізувати програмні засади цих політичних сил, звернувши особливу увагу на державницькі та соборницькі ідеї. Необхідно показати, що УНДП прагнула поєднати вирішення соціально-економічних проблем із завданнями національного визволення та розбудови української державності. Варто підкреслити, що представники партії вважали створення власної держави необхідною передумовою для реалізації суспільних реформ та забезпечення політичних прав українського народу. Окремо слід пояснити, чому Українська національно-демократична партія дотримувалася демократичних і центристських політичних позицій. Доцільно звернути увагу на її прагнення поєднати інтереси різних суспільних верств, уникати крайніх політичних поглядів та діяти переважно легальними парламентськими методами. Необхідно також висвітлити роль Івана Франка та Михайла Грушевського в

діяльності УНДП, охарактеризувати їхній внесок у формування політичної програми партії та розвиток української суспільно-політичної думки. Слід наголосити, що гуманістичний світогляд Івана Франка суперечив будь-яким проявам політичного чи економічного диктату. У центрі його суспільних поглядів перебували свобода особистості, демократичні цінності та захист прав людини. На завершення важливо показати, що під ідейним впливом Івана Франка та його однодумців формувалося нове покоління української інтелігенції. Варто підкреслити, що воно поступово відходило від вузького культурницького підходу, провінційного мислення та догматизму, натомість починало усвідомлювати українські проблеми в ширшому загальнонаціональному та європейському контексті.

Семінарське заняття 7. Утворення Центральної Ради та її діяльність.

1. Демократична революція в Росії. Розгортання українського національного руху. I та II Універсали Центральної Ради. Утворення Генерального секретаріату.
2. III Універсал Центральної Ради. Проголошення УНР, її соціальна програма.
3. Ультиматум Раднаркому. Війна Радянської Росії проти УНР. IV Універсал Центральної Ради.

Рекомендована література

1. Бойко О. Історія України : підручник. Київ : Академія, 2021. 720 с.
2. Верстюк В. Українська Центральна Рада: доба становлення і діяльності : монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. 352 с.
3. Гирич І. Михайло Грушевський і Центральна Рада: нові інтерпретації. Український історичний журнал. 2022. № 2. С. 89–106.
4. Гончарук Г. Центральна Рада і процес державотворення в Україні 1917–1918 рр. Український історичний журнал. 2019. № 4. С. 56–74.

5. Капелюшний В. Українська революція 1917–1921 рр.: політичні процеси та державотворення : навчальний посібник. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 287 с.
6. Ковальчук М. Українська Центральна Рада: військово-політичний аспект діяльності. Київ : Темпора, 2019. 304 с.
7. Коляда І. Українська Центральна Рада та становлення української державності : навчальний посібник. Київ : Генеза, 2023. 240 с.
8. Литвин В. Україна: доба революцій і державотворення (1917–1921 рр.). Київ : Либідь, 2018. 512 с.
9. Масненко В. Українська Центральна Рада у сучасній історіографії. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2020. Вип. 29. С. 34–51.
10. Медвідь О. Національно-громадянське виховання у державотворчій політиці Центральної Ради. *Zaporizhzhia Historical Review*, 2026. 11(63), 69-74. <https://doi.org/10.26661/>
11. Пиріг Р. Українська революція: персоналії та державотворчі процеси. Київ : Інститут історії України НАН України, 2021. 398 с.
12. Реєнт О., Янишин Б. Українська революція 1917–1921 років: сучасний вимір : монографія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 368 с.

Методичні поради

Під час розгляду першого питання необхідно звернути увагу на те, що участь Російської імперії у Першій світовій війні значно загострила внутрішні соціально-економічні та політичні проблеми держави. Необхідно проаналізувати події Лютневої революції 1917 року та пояснити її значення для подальшого розвитку політичної ситуації. Необхідно охарактеризувати процес формування Тимчасового уряду та Рад робітничих і солдатських депутатів. Окремо потрібно розкрити причини створення Української Центральної Ради, визначити її ініціаторів та політичні передумови виникнення. Варто пояснити, що утворення Центральної Ради стало відповіддю українського суспільства на революційні події та прагнення реалізувати національні інтереси. Доцільно звернути увагу на роль українських політичних партій, громадських організацій

і національно свідомої інтелігенції у її формуванні. Необхідно також проаналізувати ставлення Тимчасового уряду до появи Центральної Ради та пояснити причини негативної реакції російського політичного керівництва. Слід проаналізувати основну політичну ідею того часу – вимогу національно-територіальної автономії України у складі федеративної демократичної Росії. Окремо варто розглянути масові маніфестації у Петрограді та Києві, а також діяльність українських політичних організацій: Товариства українських поступовців (ТУП), Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Необхідно визначити їхні політичні вимоги та роль у розвитку революційного процесу. Охарактеризуйте роботу Українського національного конгресу, його рішення та значення для легітимізації Центральної Ради як загальноукраїнського представницького органу. Необхідно також проаналізувати процес українізації військових частин. Важливо розкрити перебіг переговорів між делегацією Центральної Ради і Тимчасовим урядом у травні 1917 року в Петрограді, визначити позиції сторін та основні суперечності. Необхідно з'ясувати причини прийняття I та II Універсалів Центральної Ради, розкрити їх зміст і порівняти основні положення. Варто звернути увагу на відмінності між ними та їх значення для процесу державотворення. Окремо необхідно висвітлити процес створення Генерального секретаріату як першого українського уряду, визначити його склад, компетенцію та основні напрями діяльності.

Під час розгляду другого питання необхідно насамперед з'ясувати політичні обставини, які зумовили прийняття III Універсалу Центральної Ради. Варто показати, що після більшовицького перевороту в Петрограді у жовтні 1917 р. ситуація в колишній Російській імперії різко загострилася. Центральна Рада не підтримала захоплення влади більшовиками та прагнула виробити власний шлях державного розвитку України. За таких умов виникла потреба юридично визначити політичний статус українських земель і зміцнити легітимність української влади. Необхідно проаналізувати основні положення III Універсалу та звернути увагу на те, що ним було проголошено утворення

Української Народної Республіки (УНР). При цьому доцільно наголосити, що на початковому етапі УНР розглядалася як автономна частина федеративної Російської республіки. Особливу увагу слід приділити соціальній програмі УНР, викладеній в III Універсалі. Доцільно розглянути її основні положення: скасування поміщицького землеволодіння, встановлення восьмигодинного робочого дня, демократичні свободи, скасування смертної кари, проголошення прав і свобод громадян. Важливо визначити сильні сторони цієї програми, серед яких – демократичний характер, соціальна спрямованість та орієнтація на захист інтересів широких верств населення. Разом із тим варто проаналізувати й слабкі сторони соціальної програми. Слід звернути увагу на її певну декларативність, відсутність чітких механізмів реалізації окремих реформ та недостатню рішучість у вирішенні земельного питання. Доцільно пояснити, як ці фактори впливали на рівень підтримки Центральної Ради серед населення. Окремо необхідно проаналізувати позицію Центральної Ради щодо влади більшовиків. Варто зазначити, що українське керівництво не визнавало законодавчих актів радянського уряду Росії та прагнуло проводити власну політику. Необхідно звернути увагу на рішення Генерального військового секретаря Симона Петлюри щодо українських військових частин та пояснити причини таких дій. Слід також висвітлити процес створення Українського фронту на базі Південно-Західного та Румунського фронтів і показати його значення для зміцнення української державності та військової самостійності.

Розглядаючи третє питання, необхідно показати, що в листопаді–грудні 1917 року в Україні загострилася боротьба між Центральною Радою та більшовиками за владу і контроль над політичною ситуацією. Слід з'ясувати, якими методами більшовики прагнули усунути Центральну Раду від влади. Варто звернути увагу як на політичні засоби боротьби, так і на спроби використання військової сили та підтримки рад робітничих і солдатських депутатів. Необхідно проаналізувати розвиток конфлікту між українізованими та більшовізованими військовими частинами. Доцільно зазначити, що на початковому етапі протистояння не мало масштабного характеру, однак згодом

суперечності перейшли у відкриту фазу збройної боротьби. Окрему увагу слід приділити подіям на Харківщині, де відбувалися перші серйозні зіткнення. Варто пояснити, чому саме цей регіон став важливим осередком боротьби за владу. Потрібно також з'ясувати вплив подій на Дону на українсько-більшовицькі відносини. Доцільно пояснити, що підтримка Центральною Радою антибільшовицьких сил стала одним із факторів загострення конфлікту з радянським урядом. Важливим аспектом є аналіз ультиматуму Раднаркому Центральній Раді. Необхідно розкрити його зміст, пояснити вимоги більшовицького керівництва та проаналізувати реакцію української сторони. Слід охарактеризувати процес утворення радянської «Української Народної Республіки» в Харкові та визначити її роль у більшовицькій стратегії встановлення контролю над Україною. Окремо потрібно пояснити причини прийняття IV Універсалу Центральної Ради. Варто показати, що воєнна загроза та необхідність міжнародного визнання спонукали українське керівництво до проголошення повної державної незалежності. Необхідно проаналізувати зміст IV Універсалу, звернувши увагу на його історичне значення як документа, що проголосив Українську Народну Республіку самостійною і незалежною державою. Важливо також висвітлити початок більшовицької військової інтервенції в Україну, наступ радянських військ на Київ та перебіг воєнних подій. Доцільно окремо розглянути бій під Крутами, охарактеризувати подвиг українських студентів і гімназистів та оцінити його історичне й символічне значення для українського державотворення. На завершення варто дати узагальнену оцінку подіям кінця 1917 – початку 1918 рр., визначивши їх вплив на подальший розвиток української революції та процес боротьби за незалежність.

Семінарське заняття 8. Українська Держава гетьмана

П.Скоропадського.

1. Розпуск Центральної Ради та утвердження гетьманської форми правління. Аналіз змісту «Грамоти до всього українського народу».

2. Особливості внутрішньої політики гетьмана Павла Скоропадського. «Закони про тимчасовий державний устрій України». Соціально-економічна та національно-культурна політика Української держави.
3. Основні напрями зовнішньої політики Української держави. Територіальні питання Бессарабії, Криму, Холмщини та Підляшшя. Розвиток міжнародних відносин і дипломатичних зв'язків Української держави.

Рекомендована література

1. Бойко О. Історія України : підручник. Київ : Академія, 2020. 720 с.
2. Верстюк В. Українська революція 1917–1921 рр.: гетьманат Павла Скоропадського. Київ : Наукова думка, 2017. 328 с.
3. Гирич І. Гетьманат Скоропадського в сучасній історіографії. Український історичний журнал. 2020. № 3. С. 75–92.
4. Капелюшний В. Українська Держава Павла Скоропадського: політичні та соціально-економічні трансформації. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 290 с.
5. Ковальчук М. Гетьман Павло Скоропадський і державне будівництво Української Держави. Київ : Темпора, 2018. 312 с.
6. Коляда І. Українська Держава Павла Скоропадського: внутрішня та зовнішня політика. Київ : Генеза, 2022. 256 с.
7. Литвин В. Українська Держава (квітень – грудень 1918 р.). Київ : Либідь, 2018. 480 с.
8. Масненко В. Українська Держава 1918 р.: проблеми державотворення. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2021. Вип. 31. С. 44–63.
9. Палій О. Українська Держава 1918 року: уроки гетьманату. Київ : Криниця, 2023. 288 с.
10. Пиріг Р. Українська Держава 1918 року: політичні еліти та інститути влади. Київ : Інститут історії України НАН України, 2019. 410 с.
11. Реєнт О., Янишин Б. Українська Держава 1918 року: політична історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 360 с.

12. Солдатенко В. Гетьманат Павла Скоропадського: держава і влада (1918 р.) : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2016. 384 с.

Методичні поради

Під час розгляду першого питання необхідно насамперед охарактеризувати військово-політичне становище Української Народної Республіки на початку 1918 р. Варто звернути увагу на те, що в умовах наступу більшовицьких військ Центральна Рада опинилася у надзвичайно складній ситуації та була змушена шукати зовнішньополітичної підтримки. Необхідно пояснити причини звернення українського керівництва до держав Четверного союзу та показати роль Брест-Литовського мирного договору у подальшому розвитку подій. Доцільно проаналізувати причини швидкого просування союзних військ та з'ясувати, чому більшовицькі сили не змогли організувати ефективного опору. При цьому варто звернути увагу на дезорганізацію більшовицьких військових формувань, внутрішні суперечності та слабку військову підготовку. Необхідно простежити перебіг бойових дій між більшовицькими військами та німецько-австро-угорськими силами, а також розглянути процес встановлення окупаційного режиму на українських землях. Важливо проаналізувати умови співпраці Центральної Ради з державами Четверного союзу та пояснити, чому підписані домовленості мали суперечливий характер. Доцільно розглянути питання економічних і політичних зобов'язань України перед Німеччиною та Австро-Угорщиною, зокрема постачання продовольства й сировини. Слід пояснити, чому ці домовленості значною мірою підірвали суспільну підтримку Центральної Ради та створили передумови для її політичної кризи. Важливо з'ясувати, які соціальні групи стали основною опорою нового політичного режиму. Варто охарактеризувати позицію великих землевласників, промисловців, підприємницьких кіл, колишнього чиновництва та військових кіл щодо встановлення гетьманської влади. Окрему увагу слід приділити державному перевороту 29 квітня 1918 р., розпуску Центральної Ради та приходу до влади Павла Скоропадського. Необхідно проаналізувати зміст документа «Грамота до

всього українського народу», визначити його основні положення та охарактеризувати бачення нового державного устрою України.

Розгляд другого питання варто розпочати з аналізу «Закону про тимчасовий державний устрій України», який став основою функціонування політичної системи гетьманської держави. Необхідно визначити особливості державної моделі Скоропадського, розподіл владних повноважень та роль гетьмана в системі управління. Доцільно охарактеризувати процес створення центральних і місцевих органів влади, розкрити особливості їх функціонування та механізми реалізації державної політики. Необхідно розкрити питання відновлення великого поміщицького землеволодіння, повернення земель попереднім власникам, проведення продовольчих реквізицій та наслідки цих заходів для селянства. Окремо слід проаналізувати здобутки гетьманського уряду в економічній сфері. Варто висвітлити заходи щодо стабілізації фінансової системи, створення нових банківських установ, розвитку державних фінансів, відновлення транспортної інфраструктури та залізничного сполучення. Значну увагу потрібно приділити культурно-освітній політиці гетьманату. Доцільно охарактеризувати діяльність уряду щодо розвитку української освіти, створення українських гімназій, університетів, культурних та наукових установ. Особливо важливо розкрити значення створення Української академії наук, Національної бібліотеки, музеїв та інших національних інституцій. Слід також проаналізувати військову політику Павла Скоропадського, розглянути заходи зі створення регулярної української армії та труднощі, які виникали у процесі її формування.

Під час розгляду третього питання необхідно детально проаналізувати зовнішньополітичний курс Української держави Павла Скоропадського та визначити його основні напрями. Варто наголосити, що міжнародна діяльність гетьманату здійснювалася в умовах складної геополітичної ситуації та залежності від держав Четверного союзу. Насамперед потрібно охарактеризувати українсько-радянські переговори. Доцільно визначити позиції сторін та основні суперечності, що виникли між Українською державою і

Радянською Росією. Слід пояснити, що переговори стосувалися питань кордонів, економічних відносин, взаємного визнання та припинення воєнних дій. Важливо з'ясувати причини, через які переговорний процес не приніс очікуваних результатів. До них належали ідеологічні розбіжності, територіальні претензії та прагнення більшовицької влади відновити контроль над Україною. Особливу увагу необхідно приділити аналізу Бессарабського питання. Варто пояснити, що після приєднання Бессарабії до Румунії Українська держава не визнавала законність цього рішення. Доцільно визначити причини виникнення конфлікту та охарактеризувати дипломатичні кроки українського уряду щодо врегулювання ситуації. Окремо слід розглянути Кримське питання. Необхідно пояснити геополітичне значення Кримського півострова для України та проаналізувати спроби гетьманського уряду інтегрувати Крим у сферу українського впливу. Варто звернути увагу на переговори з кримською владою, економічні важелі впливу та причини, які не дозволили остаточно вирішити це питання. Потрібно також висвітлити проблему Холмщини та Підляшшя. Слід показати складність ситуації навколо цих територій, їх етнічне та політичне значення, а також дипломатичну боротьбу навколо їхньої державної належності. На завершення важливо узагальнити результати зовнішньої політики П. Скоропадського, визначити її здобутки, труднощі та історичне значення для розвитку української державності.

Семінарське заняття 9. Проголошення ЗУНР. Її внутрішня і зовнішня політика.

1. Піднесення українського національно-визвольного руху на західноукраїнських землях. Перебіг національно-демократичної революції та проголошення Західноукраїнської Народної Республіки.
2. Процес державотворення в ЗУНР: формування органів влади та становлення національної державності. Соціально-економічна політика Державного секретаріату.

3. Основні напрями зовнішньої політики ЗУНР. Польсько-українська війна 1918–1919 рр. та встановлення польського контролю над Східною Галичиною.

Рекомендована література

1. Бойко О. Історія України : підручник. Київ : Академія, 2020. 720 с.
2. Верстюк В. Українська революція 1917–1921 рр.: державотворчі процеси на західноукраїнських землях. Київ : Наукова думка, 2017. 352 с.
3. Верстюк В. Українська революція: західноукраїнський вимір. Київ : Наукова думка, 2019. 300 с.
4. Гирич І. Західноукраїнська Народна Республіка: нові інтерпретації. Український історичний журнал. 2021. № 1. С. 90–108.
5. Капелюшний В. ЗУНР: державотворчі процеси та політичні виклики. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. 280 с.
6. Коляда І. ЗУНР: політика, дипломатія, державотворення. Київ : Генеза, 2022. 264 с.
7. Литвин В. Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1919 рр.). Київ : Либідь, 2018. 456 с.
8. Масненко В. Проголошення ЗУНР у сучасній історіографії. Український історичний журнал. 2020. № 2. С. 58–74.
9. Палій О. ЗУНР: боротьба за незалежність (1918–1919). Київ : Криниця, 2023. 292 с.
10. Пиріг Р. Західноукраїнська Народна Республіка: політичні еліти і зовнішня політика. Київ : Інститут історії України НАН України, 2022. 340 с.
11. Реєнт О., Янишин Б. ЗУНР: внутрішня та зовнішня політика. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 374 с.
12. Солдатенко В. Західноукраїнська Народна Республіка: проголошення та політичний розвиток. Київ : Парламентське видавництво, 2018. 320 с.

Методичні поради

Під час розгляду першого питання варто наголосити, що з кінця XVIII ст. західноукраїнські землі перебували у складі багатонаціональної Австро-Угорської імперії, яка здійснювала щодо українського населення колоніальну

політику. Влада проводила курс на онімечення, полонізацію, румунізацію та мадяризацію українців, що супроводжувалося обмеженням розвитку національної культури, освіти та політичного життя. В економічному відношенні західноукраїнські землі перетворилися на аграрно-сировинний придаток імперії, а значна частина населення через бідність і безземелля була змушена емігрувати до Канади, США, Бразилії, Аргентини та інших країн. Необхідно проаналізувати загострення національно-визвольної боротьби народів імперії наприкінці Першої світової війни. Поясніть, чому восени 1918 р. багатонаціональна держава Габсбургів переживала глибоку кризу, що спричинило її розпад. Доцільно розкрити передумови активізації українського руху, зокрема діяльність українських політичних сил, військових організацій та громадських діячів. Особливу увагу слід приділити створенню Центрального військового комітету та Української Національної Ради. Важливо охарактеризувати їх склад, мету діяльності та роль у підготовці переходу влади до українців. Необхідно висвітлити підготовку та перебіг Листопадового зриву у Львові, розповісти про події 1 листопада 1918 р., встановлення української влади у Львові та інших містах Східної Галичини. Слід з'ясувати, чому українським силам на початковому етапі вдалося досить швидко перебрати владу. Варто звернути увагу на розпад австрійської адміністрації, кризу центральної влади та підтримку українського населення.

Під час висвітлення другого питання необхідно розкрити особливості державотворчого процесу у Західноукраїнській Народній Республіці. Доцільно проаналізувати зміст декларацій та відозв Української Національної Ради, які визначали засади нової державності, права громадян і політичні принципи розвитку республіки. Слід охарактеризувати процес формування органів центральної та місцевої влади, структуру виконавчої системи та діяльність уряду – Державного Секретаріату ЗУНР. Важливо визначити його функції, персональний склад і головні напрями діяльності. Окрему увагу необхідно приділити створенню збройних сил держави – Українській Галицькій Армії. Варто з'ясувати особливості формування армії, її структуру, кадровий склад та

роль у захисті державності. При аналізі соціально-економічної політики уряду слід показати, що Державний секретаріат змушений був працювати в умовах війни, економічної розрухи та гострої нестачі ресурсів. Необхідно розглянути: заходи щодо забезпечення населення продовольством; політику державного контролю над нафтовидобутком і торгівлею; розвиток товарообміну із сусідніми державами; діяльність фінансових органів; систему оподаткування та митного контролю; заходи щодо подолання інфляції. Окремо необхідно зупинитися на аграрній реформі. Поясніть її головні цілі, соціальне значення та причини, які перешкодили повноцінному здійсненню земельних перетворень. Під час аналізу соціальної політики варто звернути увагу на законодавчі акти щодо допомоги державним службовцям, учителям, пенсіонерам, вдовам і сиротам. Покажіть, що уряд намагався створити систему соціального захисту населення навіть в умовах війни. Важливо також висвітлити політику ЗУНР у сфері освіти й культури. Окремо проаналізуйте національну політику уряду. Обґрунтуйте, що вона будувалася на принципах рівноправності, толерантності та поваги до прав національних меншин. Разом із тим важливо звернути увагу на труднощі: фінансову кризу, нестачу продовольства, інфляцію, епідемії та складну воєнну ситуацію.

Виклад третього питання варто розпочати з аналізу причин українсько-польської війни 1918–1919 рр. Необхідно пояснити, що головною причиною конфлікту стали територіальні суперечності щодо Східної Галичини, насамперед Львова та прилеглих земель. Слід визначити характер війни та її основні етапи. Доцільно розкрити початковий період боротьби за Львів, оборонні бої українських військ, наступальні операції на Городок, Судову Вишню та Хирів, створення й розвиток Української Галицької Армії, реорганізацію військових сил ЗУНР. Особливу увагу варто приділити героїзму українських військових формувань, прикладам самопожертви стрільців та офіцерів, а також моральному піднесенню населення. Необхідно детально проаналізувати діяльність УГА під час Чортківської офензиви – однієї з найуспішніших військових операцій української армії. Поясніть її значення та

причини, через які успіх не вдалося закріпити. Окремо слід висвітлити прибуття до Польщі армії генерала Юзефа Галлера та її вплив на перебіг війни. Важливо пояснити роль держав Антанти, їх політичну позицію та причини підтримки польської сторони. Необхідно розкрити зовнішньополітичну діяльність ЗУНР. Варто охарактеризувати її відносини з країнами Антанти, спроби міжнародного визнання, дипломатичні місії та переговорний процес. На завершення слід проаналізувати причини поразки ЗУНР в українсько-польській війні. Серед основних чинників варто виділити міжнародну підтримку державами Антанти Польщі, військову перевагу польської сторони, нестачу матеріальних ресурсів, складну внутрішню соціально-економічну ситуацію, відсутність належної міжнародної підтримки української державності. Підсумовуючи, варто наголосити, що попри воєнну поразку, досвід ЗУНР став важливим етапом українського державотворення та суттєво вплинув на подальший розвиток національно-визвольного руху.

Семінарське заняття 10. Відродження УНР. Директорія.

1. Відновлення Української Народної Республіки. Проголошення Декларації Директорії УНР. Особливості внутрішньої політики та взаємини з державами Антанти.
2. Другий наступ Радянської Росії на УНР: більшовицька агресія та встановлення радянського контролю над українськими територіями.
3. Українсько-польські відносини. Військова угода та Політична конвенція Директорії УНР з урядом Польщі. Початок радянсько-польської війни. Ризький мирний договір.
4. Причини поразки та уроки національно-демократичної революції 1917 – 1920 рр.

Рекомендована література

1. Верстюк В. Українська революція і Директорія УНР: проблеми інтерпретації. Київ : Інститут історії України НАН України, 2017. 312 с.

2. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної нації (XIX–XX ст.). Київ : Yakaboo Publishing, 2020. – 656 с.
3. Дорошко М. Директорія УНР: політична історія та міжнародні відносини. Київ : Генеза, 2016. 368 с.
4. Зінченко А. Українська революція 1917–1921 рр.: Директорія УНР. Київ : Арій, 2019. 240 с.
5. Ковальчук М. Військово-політична діяльність Директорії УНР (1918–1920 рр.). Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 284 с.
6. Литвин С. Директорія УНР: становлення та поразка державного проекту. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 2018. 402 с.
7. Макара В. Українська Директорія: історія та документи. Київ : Критика, 2017. 512 с.
8. Михальчук О. Державотворчі процеси в період Директорії УНР. Наукові записки з історії України. 2021. Вип. 48. С. 55–70.
9. Пиріг Р. Директорія УНР у системі української революції. Історична пам'ять. 2019. № 40. С. 3–18.
10. Реєнт О. Українська революція 1917–1921 років: новітні підходи до історії Директорії. Київ : Наукова думка, 2020. 420 с.
11. Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. Київ : Парламентське видавництво, 2018. 520 с.
12. Срібняк І. Армія УНР доби Директорії: організація та бойові дії. Київ : Києво-Могилянська академія, 2019. 310 с.
13. Яременко В. Директорія УНР у контексті українського державотворення XX століття. Харків : Право, 2022. 334 с.

Методичні поради

Під час розгляду першого питання необхідно висвітлити процес відновлення діяльності Української Народної Республіки після повалення гетьманського режиму. Доцільно звернути увагу на історичні обставини приходу до влади Директорія УНР, причини падіння гетьманату та політичну ситуацію, що склалася наприкінці 1918 р. Слід пояснити, чому Директорія

розглядалася значною частиною українського суспільства як сила, що мала відновити демократичні засади державності та продовжити національно-визвольну боротьбу. Особливу увагу варто приділити аналізу Декларації Директорії від 26 грудня 1918 р., яка визначила основні напрями внутрішньої політики нової влади. Необхідно проаналізувати її ключові положення та показати, які політичні й соціально-економічні завдання ставили перед собою керівники держави. Варто звернути увагу на питання відновлення республіканської форми правління, ліквідації політичних та соціальних засад гетьманського режиму, проведення земельних перетворень, забезпечення прав трудового населення, розширення демократичних свобод, організації державного управління. Доцільно з'ясувати процес формування виконавчої влади, зокрема створення Рада Народних Міністрів УНР на чолі з В. Чехівським. Необхідно охарактеризувати діяльність уряду щодо реалізації програмних засад Директорії, показати труднощі, з якими він зіткнувся, а також внутрішні суперечності в політичному середовищі. Окрему увагу варто приділити зовнішньополітичному становищу УНР. Пояснить, чому держави Антанти вороже поставилися до появи Директорії. Необхідно визначити причини такого ставлення: прагнення Антанти підтримати відновлення «єдиної та неподільної Росії», недовіра до соціалістичних гасел Директорії та орієнтація на антибільшовицькі сили. Потрібно висвітлити перебування військ Антанти в Одесі, Миколаєві та інших містах, переговори між українською стороною та представниками союзників, воєнне й політичне протистояння, причини поразки Директорії у боротьбі з Антантою. Пояснить, чому Директорії не вдалося досягти порозуміння із західними державами та здобути міжнародну підтримку.

Виклад другого питання доцільно розпочати з аналізу причин другої війни між Радянською Росією та УНР. Важливо показати, що більшовицьке керівництво не відмовилося від намірів установити контроль над Україною, яка мала стратегічне, економічне й військове значення. Необхідно проаналізувати підготовку радянського наступу та показати, що формально більшовики

намагалися представити нову агресію як внутрішній конфлікт українського народу. Слід звернути увагу на процес формування радянських військових сил, створення альтернативних органів влади та використання політичної пропаганди. Окремо потрібно розглянути загальний план наступу радянських військ під керівництвом В. Антонова-Овсієнка. Варто визначити основні напрямки наступу та охарактеризувати перебіг воєнних дій. Проаналізуйте бої на Лівобережжі, просування більшовиків у напрямку Харкова та Полтави, боротьбу за Київ, військові дії на Правобережжі. Особливу увагу варто приділити причинно-наслідковому аналізу поступового ослаблення позицій Директорії. Необхідно пояснити, чому в міру просування радянських військ численні повстанські й партизанські загони відмовлялися підтримувати УНР та переходили на бік більшовиків. Серед причин варто звернути увагу на соціальне невдоволення населення, нечіткість земельної політики, внутрішні політичні суперечності, слабкість державного апарату, військову дезорганізацію, вплив більшовицької агітації. Важливо показати, як зміна воєнної ситуації змусила Директорію змінювати місце перебування: спочатку до Вінниці, потім до Проскурова, Кам'янця-Подільського, Рівного, а згодом – на територію ЗУНР до Станіслава. Потрібно проаналізувати причини неспроможності армії УНР організувати ефективний опір. На завершення необхідно зробити узагальнюючі висновки щодо діяльності Директорії. Варто оцінити її роль у відродженні української державності, визначити досягнення та прорахунки внутрішньої й зовнішньої політики, а також з'ясувати причини поразки.

Під час висвітлення третього питання необхідно показати, що нова польська держава постала восени 1918 р. в умовах краху імперій Центральної та Східної Європи. Важливо з'ясувати політичні погляди Юзефа Пілсудського та бачення майбутніх кордонів держави, зокрема концепцію федеративного устрою й створення союзу держав під польським впливом. Доцільно проаналізувати міжнародні умови формування польської державності. Особливу увагу слід приділити питанню східних кордонів Польщі. Потрібно

показати, що польське керівництво прагнуло встановити контроль над територіями, де проживало значне українське населення. Варто проаналізувати, які українські етнічні землі опинилися в зоні польських претензій: Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя та інші регіони. Необхідно пояснити, чому до середини 1919 р. польські війська змогли просунутися до річок Збруч і Горинь. Важливо з'ясувати причини припинення подальшого наступу польських сил. Під час аналізу слід звернути увагу на військово-політичну ситуацію в регіоні, міжнародний фактор, необхідність концентрації сил проти більшовицької Росії та стратегічні плани Пілсудського. Окремо потрібно розглянути передумови укладення Варшавського договору між Польщею та УНР. Необхідно проаналізувати його основний зміст: політичні й військові домовленості сторін, питання територіальних поступок та спільних дій проти більшовицьких військ. Важливо охарактеризувати реакцію українського суспільства на квітневі домовленості між Петлюрою та Польщею. Варто звернути увагу на неоднозначність оцінок: частина політичних діячів розглядала союз із Польщею як вимушений крок для порятунку державності, інші ж сприймали територіальні поступки як загрозу національним інтересам. Необхідно висвітлити перебіг спільного військового походу польських та українських військ в Україну. Слід пояснити, чому початкові успіхи союзників не вдалося закріпити та які фактори призвели до зміни співвідношення сил на фронті. На завершення необхідно розкрити зміст Ризького мирного договору та його наслідки для українських земель. Варто визначити основні положення угоди й показати, що її підписання фактично завершило польсько-радянську війну та закріпило поділ українських територій між Польщею та радянською державою.

Виклад четвертого питання доцільно розпочати з визначення хронологічних меж Української національно-демократичної революції та характеристики її основних етапів. Варто з'ясувати дискусійність питання про часові межі революції, звернувши увагу на різні підходи істориків щодо визначення її початку та завершення. Особливу увагу слід приділити аналізу

змін геополітичного становища України на початку XX ст. Необхідно показати, що революція відбувалася в умовах масштабних міжнародних трансформацій. Варто пояснити, як ліквідація Російської та Австро-Угорської імперій створила можливості для українського державотворення, але водночас спричинила загострення боротьби за українські землі. Далі необхідно здійснити систематизацію причин поразки українських національно-визвольних змагань, поділивши їх на об'єктивні та суб'єктивні, внутрішні та зовнішні, політичні, соціально-економічні, військові та міжнародні. Доцільно звернути увагу на те, що більшість істориків вважає: у загальному співвідношенні внутрішні та зовнішні чинники поразки мали приблизно однаковий вплив, хоча вони тісно взаємодіяли між собою. Варто підкреслити, що ослаблення внутрішнього потенціалу українського руху супроводжувалося посиленням зовнішнього тиску й втручанням іноземних сил. Необхідно показати, що політичні сили нерідко більше уваги приділяли ідеологічним суперечкам, ніж виробленню спільної державницької стратегії. Важливо проаналізувати наслідки відсутності єдиного політичного та військового центру керівництва. Особливу увагу варто звернути на надзвичайно складне міжнародне становище України, яка фактично стала ареною боротьби різних держав і політичних сил. Важливо показати, що українські державні утворення змушені були вести боротьбу одночасно на кількох фронтах, що суттєво ускладнювало їх становище. Щодо історичних уроків Української революції для сучасності доцільно звернути увагу на такі аспекти: значення політичної консолідації суспільства; необхідність єдності державницьких сил; важливість професійного державного управління; роль національної свідомості; значення сильної армії; необхідність активної та продуманої зовнішньої політики; важливість міжнародної підтримки; пріоритет захисту державного суверенітету.